

1. **DZIAŁO** (242) *sb n*

działo (241), **dziewo** (1); *działo* : *dziewo BartBydg* (2 :1; 85).

a oraz o jasne; tekst nie oznacza é.

sg N *działo* (13). \diamond *G* *działa* (11). \diamond *A* *działo* (10). \diamond *I* *dział(e)m* (5). \diamond *L* *dziele* (1). \diamond *pl N* *działa* (25). \diamond *G* *dział* (82). \diamond *A* *działa* (69). \diamond *I* *działy* (18), *działmi* (2), *działami* (1); -ami *StryjKron*; -mi *GrochKal*; -y : -mi *BielKron* (10 : 1). \diamond *L* *działach* (3) *StryjWjaz*, *ModrzBaz*, *ActReg*, *dziel(e)ch* (2) *MetrKor*; -ach (1) *ModrzBaz*, -ách (1) *StryjWjaz*, -(a)ch (1).

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XVIII w.

Machina do wyrzucania pocisków, armata; machina Mymer¹, BartBydg, Mącz; tormentum BartBydg, Mącz; bombardar Mącz, Cn; aries, culearibs, balearis, ballista Mącz; fulminea machina, tormentum murale Cn (242) : *Thak nathen czałz Pufkarze Krolya yego mylosczy przyszyągaly [...]* *yých yego Krolyewlkyey mylołczy wyernye sluzycz bądą przy dzye lyechnnye [!]* *poruczonych MetrKor 37/4, 37/4 [2 r.]; Mymer¹ 15; BartBydg 85, 160v; LibLeg 10/145v, 146, 11/85; To iuz dzyálá zátaczay/ to iuz lzykuy huffy RejWiz 69, 49v, 93v, 188; Píszą iż w ten čás Cefarz pięć let dział pobrał kfiążetom y miałtom BielKron 230; zamek był z drzewa dębowego w izbice zrąbiony/ przetho mu dzyáló każde máło wadziło. BielKron 423v, 191 v, 215, 217v, 222v, 227 (59); KwiatKsiqż O4v; Balearis, et Balearicus, adiect. Balista Kufzá/ albo/ działo wielkie którym mury tłuką á Miaft dobywayą. Mącz 23a, 16a, 23a, 56b, 122a, 202d (11); RejAp 33v; GórnDworz K4; RejPos A4, 10, 213v; BielSat N [2 r.], Nv; KwiatOpis B3v; bo pewnie będą vłtráfzeni/ nie huffy áni działy náłzemi/ ále możnością á lálką Páná Bogá náłzego. RejZwierc 265v, 22v, 65v, 144 [2 r.], 167v, 177v (10); Dział Turcy nie wożą ná kołách iáko v nas/ ále ie nołżą ná Wielbładziech BielSpr 55, 55 [3 r.], 62, 70v, 73 [2 r.], 74v [4 r.], 75 [3 r.]; StryjWjaz B4, B4v, C [3 r.], C3v; Nád to/ miewáli też y łtarczy ludzie nieiákie džiálá/ ábo infze naczynia tym podobne ModrzBaz 113, 112, 113 [2 r.]; StryjKron 462, 537, 572, 642, 652 (17); bo na ten čás frozłze były kłatwy Papieskie/ niż dżis džiálá Tureczkie NiemObr 64; BielSjem 35, 36 [2 r.], 37; Gdzie Gafzkonowie? y woyłká vbráne? W co połżły džiálá/ y náłzé turnieie? KochPieś 40; PaprUp 14; ZawJest 13; ActReg 5v, 14, 73; Y temi działmi miałtá dobyć chćiano. GrochKal 27, 27; GórnTroas 39; OrzJan 11; SarnStat 142, 1051; A zátym fię zá fmokiem do fkály vdamy/ Y tám go w máiestácie iego połzukamy. Huczniemi džiály CzahTr E4; SzarżRyt Cv.*

W połączeniach szeregowych (11): *Albo puśc ná nie łtrzelbę/ działá/ árkabuzy/ Będziefz gonif po lefie ony Gáláguzy. BielSat M4, Nv marg; RejZwierc 134v, 262V; CzechRozm 255, 255v; ModrzBaz 115v; SarnStat 16, 142; Z nowu mocą Pigmei przypádli w obozy/ Y z działy/ y z procámi/ y z byłtremi wozy. KmitaSpit Cv; PowodPr 5.*

W charakterystycznych połączeniach: działo trzaska (3), *wrzeszczy; zapalić (rozpalić) działo* (2); *z dział (po)tłuc* (2), *uderzyć* (4); *działa zasadzić* (7), *zataczać* (2); *działo huczne, małe* (3), *trzaskające, wielkie* (19); *pukanie, trzask(anie) z dział* (2).

Zwroty: »z dział bić« (1): *Tormentis verberare, Z dział bić/ łtrzelác. Mącz 484b.*

»lać działa, nalać dział« = odlewać z metalu [szyk zmienny] (5 : 2): *Murm 182; Tormentarius fusor, Czo dzyala lyeye vel puskarz BartBydg 160b; A tak Amurat kazał nálać wielkich dział ktore z obu łtron miałtá przytocżono BielKron 249v, 202v, 257; Mącz 5a; RejZwierc 251v.*

»nabi(ja)ć działo« [szyk zmienny] (3): *KrowObr* 26; Nábiy działo/ pátrz miáry/ ftrzelay iefli vmiełz. *BielSat* Nv [idem] *BielSjem* 37.

»strzelać, strzelanie, strzelba z działa; wystrzelenie dział« = *tormentis verberare, emissiones tormentorum* *Mącz* [szyk zmienny] (16 : 2 : 1; 1): Pothym przyplłynawfzy pod miáto ftrzelálfmy z dział/ ták želmy domow nie máło potłukli *BielKron* 454; powiedziałem mu/ że vmiem táką ftrzelbę z dział przypráwić/ iż by nawiętfze okręty były/ thedy ie potłucze *BielKron* 457v, 227, 251v, 309, 314v, 328v (10); *Mącz* 226b, 484b; *RejAp* 180; *RejPos* 297; *BielSat* Nv; *RejZwierc* 83v; wżákże y to fię też wyznac muśi/ że wiele fię łtacza bitew okrom wyftrzelánia dział [multa praelia committi citra telorum emissionem ex eiusmodi tormentis]. *ModrzBaz* 113; *StryjKron* 757; *BielSjem* 36; *ActReg* 58.

Wyrażenia: »działo burzące« [szyk 6 : 1] (7): Bo wnet Ioáchim Márgrábic/ kazał ftrzelać do muru z burzących dział *BielKron* 314v, 283, 460; Kiedy działo wypaliłz/ razy dwa Borzące/ Chłodz ie rychło czym chłodnym/ bo będzie gorące. *BielSat* Nv [idem *BielSjem* 36]; *StryjKron* 782; *ReszPrz* 42; *BielSjem* 36.

»starszy nad działa« (2): Stháłzkowfki kthory był ftárfzy nád dzyáły/ ftrzelił z obozu z dzyálá fwego *BielKron* 422; *StryjKron* 757.

»działo śpiżane« (1): Wzięto im w ten czás pięćdziefiát dział śpiżánych *BielSpr* 69v.

»działo wojenne« = *tormentum bellicum* *JanStat* (2): Appáratu dział woiennych ku dobywánium Smoleńká, Nowogrodá, y Pfkowá, y z kulámi dożyczyć fwym kółztem. *SarnStat* 108, 125.

Szeregi: »działa, (albo, i) hakownice« [szyk 7 : 2] (9): *BielKron* 444; A táki proch przyda fie ná każdą ftrzelbę/ ták do dział/ do hakownic *BielSpr* 73, 73 [4 r.]; W Zamku grom z dział/ s hakownic iefzczę więcey frogi *StryjWjaz* C3v; *SarnStat* 16 [2 r.].

»(ani) działa, (i, ani) prochy« [szyk 9 : 2] (11): *Diar* 81; y thym czáfem namioty z Budziniá przyłzły y prochy y działá wielkie *BielKron* 307, 220v; *BielSpr* 53v; *ActReg* 51, 113; *SarnStat* 125 [2 r.], 132 [2 r.]; Nie máłz pieniędzy na żołnierzá/ ná fypánie wáłow/ ná działá y prochy *SkarKazSej* 705a.

»działa, (i) rusznice« [szyk 3 : 1] (4): Lud w niey [w *Persyjej*] onego czáfu zówždy był waleczny/ czyniác ręką zówždy/ lecz ftrzelbą wielką od postronnych ludzi przemożeni bywáią dzifiefzych czáfów/ z którą fie oni nierozumieią/ zwłáfczá z działy y z rnfznicámi. *BielKron* 267v; *Mącz* 16c; *StryjKron* 757; *ActReg* 124.

W *przen* (2) : *RejZwierc* 23; Nákládzcie pífmá co chcecie/ iá z iednym działem ná was poydę/ to iefł z Páwłem S. *SkarŻyw* 373.

Synonim: *machina*.

Cf 1. **DZIEŁO**